

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Степанова Олена Вікторівна

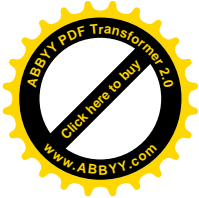
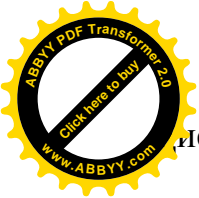
УДК 658.17:331.3:316.334.2

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ
СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Спеціальність: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(виробництво машин та устаткування; хімічне виробництво)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2008

дисертацією є рукопис

Робота виконана в Сумському національному аграрному університеті
Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник : доктор економічних наук, професор
Мішенін Євген Васильович,
Сумський національний аграрний університет
завідувач кафедри теоретичної
та прикладної економіки

Офіційні опоненти : доктор економічних наук, старший науковий
співробітник
Мартякова Олена Володимирівна,
Інститут економіки промисловості НАН України,
завідувач відділу проблем економічного
регулювання соціальних процесів

кандидат економічних наук, доцент
Касьяненко Володимир Олексійович,
Сумський державний університет,
проректор з науково-педагогічної діяльності

Захист відбудеться « ____ » _____ 2008 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55. 051.01 Сумського державного університету за адресою: м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2, корпус М, ауд. 209.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету (40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2).

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В. Сабадаш

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах створення в Україні соціально-орієнтованої ринкової економіки виникає потреба збільшення соціальної відповідальності підприємств. Проте, в сучасних умовах господарювання багато підприємств перебувають у фінансово-економічній кризі й не мають можливості утримувати створену раніше соціальну сферу, внаслідок чого змінюються соціальні функції підприємств та держави, як регулятора соціально-економічних відносин. За час реформ в Україні так і не сформовано ефективної системи соціальних амортизаторів, як інструментів соціальної політики на різних рівнях господарювання.

За такого стану речей, в Україні має бути створена ефективна ринково орієнтована соціальна інфраструктура, яка б стала гарантом соціальної безпеки суспільства. Промисловість займає значну частку в економіці України, тому формування системи соціальної безпеки держави є неможливим без діяльності соціально відповідальних промислових підприємств та некомерційного сектора економіки, які б взяли на себе обов'язки виконання частини соціальних функцій, стали джерелом соціальних інновацій. Виникає потреба в науковому обґрунтуванні та подальшій розробці теоретико-методичних принципів та механізмів соціально відповідального управління промисловими підприємствами в ринкових умовах господарювання. Це вимагає стимулювання соціальної активності підприємств з боку держави та створення нових форм соціальної відповідальності підприємств на основі технологічного підходу.

Розгляду різних аспектів формування соціальної відповідальності підприємств присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених–економістів, зокрема А.В. Базилюка, Т.Ю. Базарова, С.І. Бандура, Д.П. Богині, Г. Боуена, В.Н. Буркова, О.А. Грішньої, К. Девіса, П. Друкера, Т.І. Заславської, А.М. Колода, А.Д.Крисилова, Н. Корнеліуса, Ф. Котлера, К. Левіна, Е.М. Лібанової, М.І. Ліборакіної, С.Є. Літовченка, Дж. Макгуїра, О.І. Марченко, З.М. Макашевої, О.В. Мартякової, Л.І. Михайлової, В.М. Новікова, М. Портера, Дж. Поста, Л. Престона, О.І. Пригожина, С. Сеті, С. Сакса, М. Фрідмена, А.В. Шевчука, О.О. Якуби.

Аналіз економічних публікацій свідчить, що на сучасному етапі розвитку економіки промисловості залишаються невизначеними цілий ряд питань, пов'язаних з побудовою ефективного механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами; підвищенням їх соціальної активності на основі узгодження економічних та соціальних інтересів усіх зацікавлених сторін; розробкою та застосуванням результативних соціально-економічних технологій, взаємодії та розподілу соціальних функцій між державою, некомерційними організаціями та підприємствами.

Вищевикладене підтверджує актуальність обраної теми дисертаційної роботи, обумовлює мету, задачі та вибір предмета та об'єкта дослідження.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Виконане дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою науково-дослідних робіт Сумського національного аграрного університету, зокрема з темами: «Формування ринково орієнтованих механізмів регулювання соціально-

економічного розвитку» (№ держ. реєстр. 0101U004506, 2001-2004 рр.), в межах особисто автором обґрунтовано доцільність технологій ринково орієнтованого підходу до соціального розвитку підприємств; «Проблеми економіки та менеджменту сталого розвитку підприємств» (№ держ. реєстр. 0105U007429, 2005-2007 рр.) де автором розвиваються напрями формування соціального та людського капіталу промислових підприємств на основі технологічного підходу; «Механізм формування та розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки» (№ держ. реєстр. 0105U007428, 2005-2008 рр.), де автором запропоновано механізм соціально відповідального управління та визначено принципи стимулювання соціальної відповідальності промислових підприємств.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є поглиблення теоретико-методичних засад та визначення практичних підходів до формування організаційно-економічних основ соціально відповідального управління промисловими підприємствами в ринкових умовах господарювання.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі наукові задачі:

- узагальнити теоретико-методологічні основи соціально відповідального управління підприємством;
- дослідити основні тенденції формування соціальної політики держави, як передумови трансформації соціально відповідального управління промисловим підприємством;
- визначити вплив людського та соціального капіталів на діяльність промислового підприємства;
- розробити методичні підходи до аналізу соціальної активності підприємств;
- встановити залежність між економічною результативністю та рівнем соціальної відповідальності підприємства;
- розробити підходи до формування ефективного механізму соціально відповідального управління промисловим підприємством в ринкових умовах господарювання;
- розробити методичні підходи до використання заходів щодо формування основних складових соціально відповідального управління підприємством.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні процеси на підприємствах машинобудівної та хімічної промисловості.

Предмет дослідження - теоретико-методичні основи побудови ефективного механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами на основі врахування соціальних та економічних інтересів усіх зацікавлених сторін.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання економічних процесів, такі як діалектичний метод, системний аналіз, фундаментальні положення економічної теорії, праці провідних вчених із соціально-економічних проблем розвитку промислових підприємств. Для вирішення поставлених завдань використовувалися наступні методи: системно-структурний та абстрактно-логічний - при дослідженні сутності та змісту соціально відповідального управління та

формування соціального капіталу; статистичний та експертних оцінок - розробці аналізу соціальної активності підприємств, а також тенденцій її розвитку та формуванні переліку основних показників; порівняльний та групувань – для аналізу рівня соціально відповідального управління підприємствами; кореляційно-регресійного аналізу - для визначення взаємозв'язку економічної результативності підприємств та розвитку соціальної відповідальності підприємства.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, офіційні дані Державного комітету статистики України, матеріали Головного управління статистики Сумської облдержадміністрації, первинна документація підприємств, зібрана безпосередньо автором, наукова література з теми дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш важливими результатами, що характеризуються новизною і розкривають зміст дисертаційного дослідження, є наступні:

вперше:

- на основі існуючого технологічного підходу до функціонування соціальної сфери запропоноване нове поняття «соціально-економічна технологія», яка визначає зміст трансформації соціальних процесів у відповідності до їх заданих оптимальних параметрів, які підвищуватимуть результативність функціонування економічної системи на різних ієрархічних рівнях управління підприємством, а також запропоновано власну класифікацію соціально-економічних технологій за ознаками, що систематизують соціально відповідальне управління підприємством;

удосконалено:

- теоретико-методичні підходи до цілеспрямованого формування соціального капіталу промислового підприємства, які, на відміну від існуючих, передбачають застосування системи внутрішніх та зовнішніх соціально-економічних технологій за визначеними напрямками мережі існування стейкхолдерів;

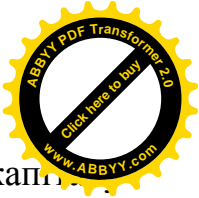
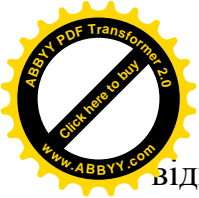
- методичні основи аналізу соціальної активності підприємств, які, на відміну від існуючих, враховують оцінку її рівня у взаємозалежності від економічних результатів господарювання, форми власності, галузевої приналежності, а також зацікавленості працюючих в реалізації визначених напрямків соціальної активності;

- структурно-змістовну основу функціонування механізму соціально відповідального управління промисловим підприємством, яка, на відміну від існуючих, передбачає комплексне використання соціально-економічних технологій адаптаційної підсистеми, функціональної та підсистеми верифікації механізму, при цьому уточнено складові адаптаційної підсистеми, що більш повно враховують технології, спрямовані на гарантування соціальної безпеки підприємства;

- методичні підходи до реалізації верифікації механізму соціально відповідального управління, які, на відміну від існуючих, передбачають здійснення соціальної звітності та проведення соціального аудиту, що забезпечують обернений зв'язок результатів соціально відповідального управління з вимогами зовнішнього соціального середовища підприємства;

дістали подальшого розвитку:

- теоретичні принципи основних властивостей соціального капіталу, провідними з яких є можливість отримувати рентний дохід. Їх використання, на

відміну від існуючих, дозволяє оптимально враховувати вплив соціального капіталу на економічну результативність діяльності підприємства;

- теоретичні підходи до обґрунтування побудови форм соціальної діяльності підприємства (благодійність, соціальні інвестиції, соціально відповідальне управління), які, на відміну від існуючих, більш комплексно характеризують соціальну діяльність з точки зору кінцевих результатів діяльності підприємств та їх соціальної активності;

- теоретико-методичні підходи до визначення оцінки ефективності механізму соціально відповідального управління промисловим підприємством, які, на відміну від існуючих, включають оцінку зовнішнього впливу соціальної діяльності підприємства у відповідності до ступеня задоволення різних стейкхолдерів на основі показників еластичності економічних результатів підприємства відносно соціальних витрат, що можуть бути використані підприємством при формуванні соціальної звітності та проведенні соціального аудиту.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені дисертантом теоретико-методичні положення щодо соціально-економічних технологій формування та розвитку людського і соціального капіталів підприємства розширюють наукову базу подальшого вивчення проблематики соціально відповідального управління промисловими підприємствами. Визначення форм соціальної діяльності промислових підприємств, інструментів стимулювання та методів дослідження соціальної активності підприємств можуть бути основою для розробки соціальної політики.

Результати дослідження є практичним підґрунтям побудови дієздатного механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами в контексті практичної реалізації моделі сталого розвитку підприємств машинобудівної та хімічної промисловості.

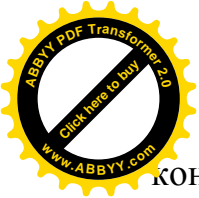
Окремі результати дисертаційного дослідження використано Головним управлінням економіки Сумської обласної державної адміністрації (довідка від 16.11.2007 р. № - 02/280), Шосткінським казенним заводом «Зірка» (довідка від 26.11.2007 р. № 49 в/к). Матеріали дисертаційного дослідження увійшли до навчальних програм в Сумському національному аграрному університеті (акт від 25.10.2007 р.) як основи розділів курсів таких дисциплін: «Стратегічне управління», «Внутрішній економічний механізм підприємства», «Управління ефективністю підприємства».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій наведені авторські розробки щодо методичних засад формування організаційно-економічних основ соціально відповідального управління промисловими підприємствами.

Висвітлені в дисертації ідеї та розробки належать особисто автору і є його внеском у розвиток теорії і практики соціального розвитку промислових підприємств. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях: 11-й, 12-й, 13-й, 14-й Міжнародних науково-методичних

конференціях “Технології XXI століття” (м. Алушта, 2004, 2005, 2006, 2007), Міжнародній науково-практичній конференції «Ринкова трансформація економіки АПК» (м. Харків, 2004 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми управління економічним та соціальним розвитком» (м. Рівне, 2004 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища» (м. Львів, 2005 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрний форум» (м. Суми, 2006 р.), Науково-практичній конференції «Продовольчий комплекс України: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Аграрний форум-2007» (м. Суми, 2007 р.).

Публікації. Основні результати досліджень за темою дисертації опубліковані у 17 наукових працях, в тому числі 9 - у наукових фахових виданнях, 2 статті опубліковано у співавторстві. Загальний обсяг публікацій становить 4,99 друк. арк, з яких 4,58 друк. арк. належать особисто автору.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, який складається з 211 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 217 сторінок, з них 195 сторінок основного тексту. Дисертація містить 19 таблиць, 21 рисунок, із них займають повну площу сторінки 5 таблиць, 7 рисунків; список використаних джерел – 18 стор.; додатки – 4 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, задачі, предмет і об’єкт дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі «**Системний аналіз передумов трансформації соціально відповідального управління промисловими підприємствами**» виявлено та досліджено сутність основних передумов, що обґрунтовують необхідність посилення соціальної орієнтації управління промисловими підприємствами, проведено аналіз принципів та механізмів соціально відповідального управління, визначено особливості впливу соціальних факторів розвитку підприємства на економічну ефективність його функціонування в ринкових умовах господарювання.

На основі існуючих теоретико-методологічних принципів регулювання та аналізу соціального розвитку була проведена оцінка та визначені основні недоліки сучасного стану соціальної політики держави, як передумови підвищення соціальної відповідальності промислових підприємств. Зазначено, що в Україні недостатньо досліджена соціальна поведінка та враховані економічні інтереси підприємств при формуванні інструментів та методів соціальної політики. Визначено, оскільки підприємство не може бути в повній мірі соціально відповідальним та ефективно здійснювати глибоку соціальну діяльність самостійно, в дисертації визначено принципи співпраці некомерційних організацій та підприємств і потенційно можливі схеми взаємодії (рис. 1). Наведена схема, на думку дисертанта, розкриває принцип впливу держави, соціально відповідальних підприємств, некомерційних організацій на розмір соціальної сфери.

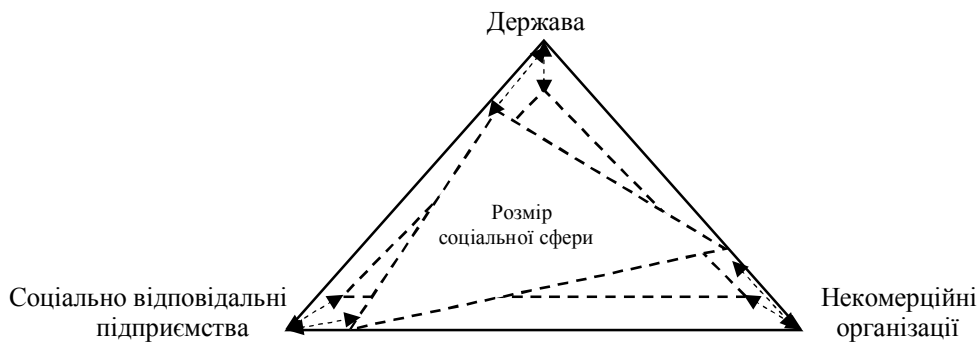

Рис. 1. Схема впливу суб'єктів на розмір соціальної сфери

На основі аналізу теоретичного та практичного досвіду функціонування некомерційних організацій, дисертант пропонує власну класифікацію некомерційних організацій, поділяючи їх на обслуговуючі та цільові. Таким чином, некомерційні організації разом із соціально відповідальними підприємствами можуть вносити прямі та опосередковані внески в економіку країни.

Соціально відповідальне управління підприємством автор визначає як процес управління з інтеграцією заходів соціальної та екологічної спрямованості до основної діяльності підприємства, що виходять за межі створення прибутку та законодавчо встановлених соціальних стандартів у контексті підвищення добробуту суспільства та локальної громади зокрема, а також забезпечення сталого розвитку.

Соціальні фактори функціонування підприємства здобувач поділяє на персонал підприємства, людський капітал та додає до них соціальний капітал. Соціальний капітал підприємства розглядається як цінність, що створюється підприємством через соціальні відносини та зв'язки як всередині підприємства, так і ззовні та яка прямо чи опосередковано впливає на економічну результативність підприємства.

Проведений у процесі дослідження аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду формування та використання соціального капіталу дозволив систематизувати основні властивості соціального капіталу підприємства: мережена структура соціального капіталу, що визначає доступ підприємства до ресурсів, інформації тощо через відповідні комунікаційні канали; соціальний капітал розмиває чіткі межі підприємства, які стають не фізичними, а такими, що базуються на соціальних відносинах та зв'язках; соціальний капітал є продуктивним, сприяє досягненню мети, яке при його відсутності менш імовірне; на діяльність підприємства позитивний вплив здійснює лише той соціальний капітал, який сприяє створенню додаткової вартості, і за умови, що споживач готовий сплачувати цю додаткову вартість; наявність соціального капіталу зменшує транзакційні витрати підприємства; соціальний капітал сприяє збільшенню інноваційного потенціалу підприємства через збільшення групової кадрової інноваційної активності. Зроблено наголос щодо того, який дохід може приносити соціальний капітал. Так, дохід від використання соціального капіталу підприємства, людського капіталу та екологічного капіталу дисертант визначає як соціальну ренту підприємства.

В дисертації констатовано, що існуюча пріоритетність використання технологічного підходу в сучасному управлінні соціальною сферою спонукала здобувача до формування поняття «соціально-економічної технології» як частини соціально відповідального управління підприємства, яка визначає зміст

трансформації соціальних процесів у відповідності до їх заданих оптимальних параметрів, які підвищуватимуть результативність функціонування економічної системи на різних ієрархічних рівнях управління підприємством, а також запропоновано власну класифікацію соціально-економічних технологій за ознаками, що систематизують соціально відповідальне управління підприємством. Зроблено наголос, що соціально відповідальне управління сприяє зростанню соціального капіталу підприємства.

У другому розділі «**Теоретико-методологічні основи формування та розвитку соціально відповідального управління промисловими підприємствами**» розглянуті основні складові ринково орієнтованого соціально відповідального управління промисловими підприємствами.

Побудова ефективного механізму соціальної відповідального управління підприємствами в Україні дозволить знайти компроміс між економічними інтересами підприємців та соціальними інтересами суспільства. Стимулом соціальної відповідальності може бути соціально-економічна відповідальність підприємств перед стейкхолдерами. Здобувач доповнив систематизацію факторів впливу зацікавлених груп на різні форми соціальної діяльності, такі як благодійність, соціальні інвестиції та власне соціально відповідальне управління як найбільш досконалу форму соціальної активності підприємств. Дисертантом виокремлено власну систему рівнів соціально відповідального управління підприємством (рис. 2).

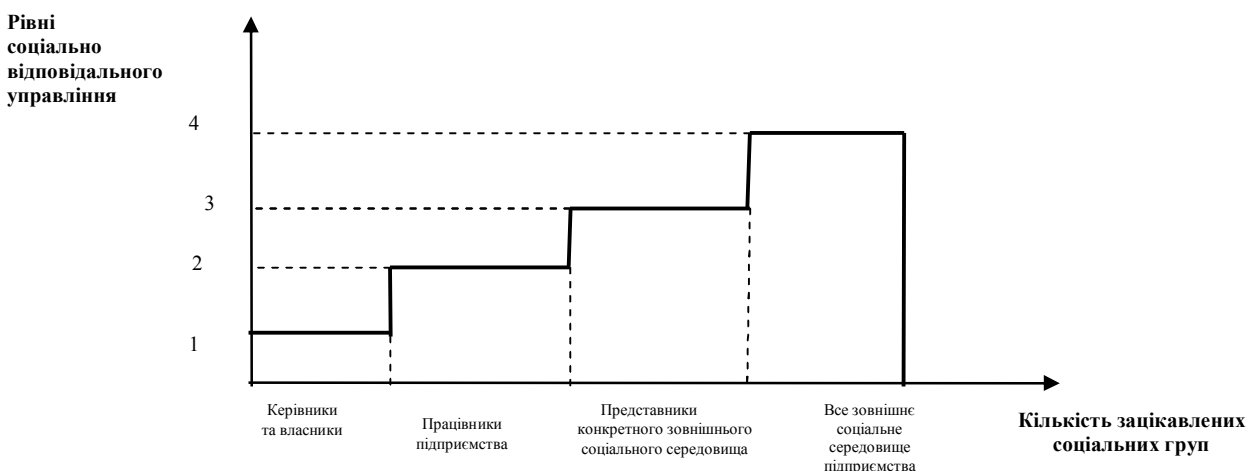
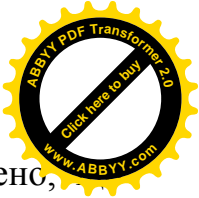
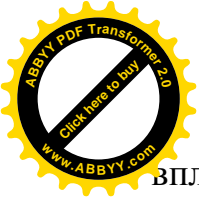

Рис. 2. Рівні соціально відповідального управління підприємством

Для збільшення ефективності регулювання соціально-економічного розвитку держави доцільно вжити систему заходів, яка сприятиме поширенню принципів соціальної відповідальності підприємств та створенню ринково орієнтованої соціальної сфери в Україні, особливо важливим серед яких є стимулювання соціальної відповідальності підприємств.

В дисертації на прикладі підприємств Сумської області проведено порівняльний галузевий аналіз їх соціальної активності на основі оцінки індексу присутності різних напрямків соціальної діяльності підприємств, індексу повноти та загального якісного індексу їх соціальної активності. Доведено, що промисловість виступає своєрідним «центром гравітації» для соціальної активності, що, в свою чергу,

впливає і на регіональну диференціацію соціальної активності. Встановлено, найбільшу соціальну активність мають підприємства машинобудівної та хімічної галузі. Так, рівень загального якісного індексу соціальної активності для підприємств машинобудування становить 45,5%, для підприємств хімічної промисловості - 33,4% (загальний рівень даного індексу для всіх соціально активних підприємств Сумської області - 4,6%).

Вищенаведені тенденції підтверджені та розширені кореляційно-регресійним аналізом факторів впливу на сучасний стан соціальної активності підприємств через визначення залежності кількості об'єктів соціальної сфери та розміру соціальних витрат від наступних параметрів: фінансового результату, розміру підприємств, загальних витрат на підприємстві, фонду оплати праці, форми власності підприємства, галузі економіки. Так, залежність зміни фінансового результату діяльності підприємств машинобудівної та хімічної галузей від розміру соціальних витрат підприємства є такою:

$$CB = -0,0518 \Phi P + 899,34, R = -0,68, \quad (1)$$

де CB – соціальні витрати, тис. грн; ΦP – фінансовий результат (прибуток або збиток), тис. грн; R – коефіцієнт кореляції.

Залежність між чисельністю робітників та розміром соціальних витрат підприємств можна характеризувати наступним рівнянням:

$$CB = 0,4 Ч + 121,65, \quad R = 0,91, \quad (2)$$

де $Ч$ – середньооблікова чисельність працівників на підприємстві, чол.

Результати кореляційно-регресійного аналізу та проведений в дисертаційній роботі кластерний аналіз, дозволив автору зробити висновок, що найбільший вплив на соціальну активність підприємств має форма власності та розмір підприємства.

Таблиця 1

Зведений аналіз зацікавленості різних груп працівників в окремих напрямках соціальної активності підприємств

(на прикладі окремих машинобудівних підприємств Сумської області), % від опитаних

Назва напрямку	Керівна ланка			Спеціалісти			Службовці та робітники		
	Висока зацікавленість	Середня зацікавленість	Низька зацікавленість	Висока зацікавленість	Середня зацікавленість	Низька зацікавленість	Висока зацікавленість	Середня зацікавленість	Низька зацікавленість
Медичне забезпечення	70,70	13,65	15,65	78,15	14,45	7,40	77,90	16,55	5,55
Санаторно-курортний відпочинок	50,50	24,75	24,75	68,40	20,40	11,20	75,20	17,90	6,90
Додаткове пенсійне страхування	34,85	24,75	40,45	46,20	44,55	9,25	52,05	35,35	12,30
Житлове забезпечення (іпотечне кредитування)	20,20	39,35	40,45	43,60	30,95	25,40	59,10	36,85	4,05
Участь в управлінні підприємством	20,20	34,85	44,95	25,40	43,15	31,45	42,40	39,90	17,70
Участь у прибутках	20,20	23,75	56,05	35,45	40,05	24,50	42,70	55,95	1,35
Оплата навчання	10,10	35,85	54,05	25,25	42,60	32,15	27,50	69,80	2,70
Харчування в їдальнях за пільговими цінами	10,10	24,75	65,15	17,40	42,70	39,90	31,60	33,10	35,30
Культурний відпочинок	0,00	48,45	51,55	7,05	44,80	48,15	8,10	49,50	42,40
Забезпечення дитячими садками	0,00	34,85	65,15	13,50	41,95	44,55	5,40	72,65	25,00

На окремих машинобудівних підприємствах Сумської області для оцінки зацікавленості різних груп працівників в окремих напрямках соціальної активності підприємств було проведено дослідження методом експертних оцінок (табл.1). При порівнянні фактичних напрямків соціальної активності підприємств з бажаними були виявлені значні розбіжності. Так, високий рівень зацікавленості працівники мають в отриманні медичного забезпечення, додаткового пенсійного забезпечення та санаторно-курортного відпочинку. Високий рівень фактичного надання соціального забезпечення працівникам з боку підприємства існує в культурному розвитку, в якому працівники зацікавлені найменше.

Проведена оцінка обумовила необхідність удосконалення аналізу соціальної активності підприємств через інструменти контролю за реальними потребами працівників в отриманні соціального забезпечення з боку підприємств та аналізу їх відповідності тим, що фактично реалізуються.

У третьому розділі **«Удосконалення організаційно-економічних основ соціально відповідального управління промисловими підприємствами (на прикладі підприємств машинобудівної та хімічної галузей)»** визначено основні принципи, напрями функціонування механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами, розкрито особливості застосування соціально-економічних технологій та підходи до визначення оцінки соціально відповідального управління промисловими підприємствами.

На основі теорії господарського механізму дисертант вважає за доцільне використання поняття механізм соціально відповідального управління підприємством, що має функціонувати у відповідності до схеми наведеної на рис. 3.

Доведено, що в ринкових умовах господарювання постає необхідність врахування особливої підсистеми механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами - адаптаційної підсистеми. Метою існування адаптаційної підсистеми є формування гнучкості механізму управління промисловими підприємствами у відповідності до вимог зовнішнього соціального середовища підприємства. Виходячи з необхідності, здобувачем систематизовані та доопрацьовані заходи підприємства спрямовані на інституційну адаптацію персоналу. Дисертант доводить доцільність обов'язкового включення до механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами підсистеми верифікації, котру визначено як комплексну систему інструментів, за допомогою якої існує можливість оцінки якості, об'єктивності та обґрунтованості, адекватності та своєчасності, прозорості та ефективності системи соціального розвитку промислового підприємства. Соціальний аудит, на погляд дисертанта, включає кадровий аудит, екологічний аудит та етичну експертизу.

Автором розроблені методичні підходи до цілеспрямованого формування соціального капіталу (рис.4). Зовнішній тип цілеспрямованого формування соціального капіталу підприємства повинен складатися з таких соціально-економічних технологій, які мають формувати більший радіус довіри підприємства та ступінь соціальних взаємозв'язків з більшою кількістю стейкхолдерів. Здобувач розробив також власний підхід до систематизації соціально-економічних технологій формування та розвитку людського капіталу підприємства.

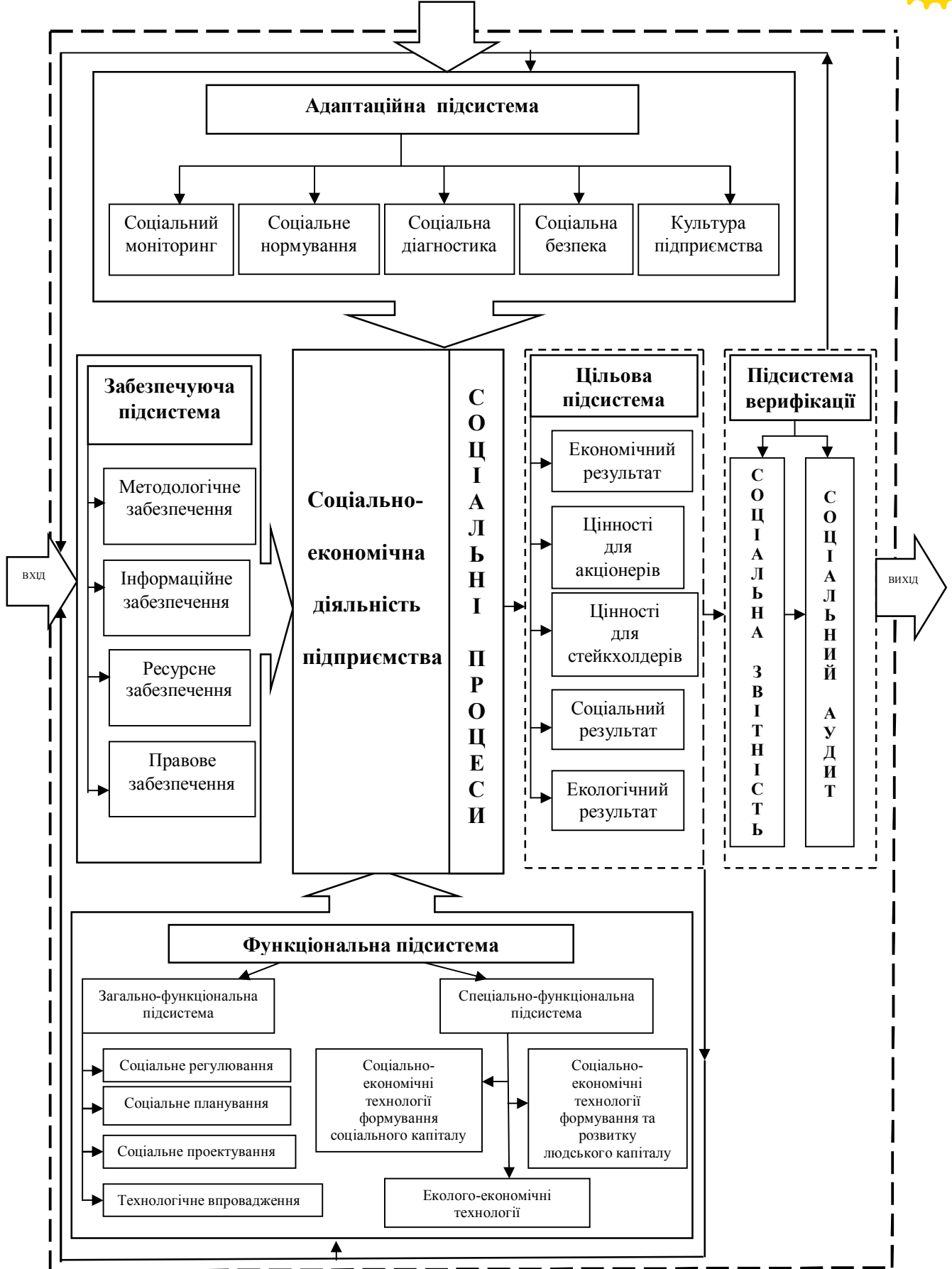

Рис. 3. Механізм соціально відповідального управління промисловими підприємствами

Зроблено акцент на необхідності удосконалення методичних підходів оцінки ефективності соціально відповідального управління промисловими підприємствами, що включають оцінку зовнішнього впливу соціальної діяльності підприємства у відповідності до ступеня задоволення різних стейкхолдерів. Ці підходи передбачають розрахунок: показника еластичності попиту відносно величини соціальних витрат промислового підприємства; показника приросту вигоди внаслідок зменшення трансакційних витрат підприємств, пов'язаних з отриманням інвестицій, через впровадження принципів соціальної відповідальності; показника еластичності акціонерного капіталу від соціальних витрат підприємства; показника приросту вигоди, яку отримує підприємство через збільшення ступеня задоволення постачальників, внаслідок впровадження принципів соціальної відповідальності; соціальний портфель одного працівника та інших показників. При цьому соціальні витрати підприємства визначаються як сума прямих витрат та трансакційних витрат механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами.

Ефективним визнається лише таке соціально відповідальне управління промисловими підприємствами, яке забезпечує конкурентоспроможність продукції підприємства в цілому, конкурентоздатність самого підприємства, а також сприяє формуванню зовнішнього та внутрішнього соціального капіталу підприємства. З цих позицій доцільно визначати соціальний тягар ціни:

$$СТТ = \frac{СВц}{ВЦм} \times 100, \quad (3)$$

де - $СТТ$ – соціальний тягар ціни товару, %; $СВц$ – питомий розмір витрат на реалізацію соціально-економічних технологій у відпускній ціні товару, грн.; $ВЦм$ – відпускна ціна товару підприємства, грн.

В роботі розкрито особливості інструментів отримання податкових державних пільг для найбільш соціально активних промислових підприємств. Економія за рахунок зниження ставки податку на прибуток (E_1) визначається наступним чином:

$$E_1 = П \times Ч_{свп} \times C_{пн} \times (1 - K_n), \quad (4)$$

де $Ч_{свп}$ – частка соціальних витрат від прибутку, %; $C_{пн}$ – ставка податку на прибуток, %; K_n – коефіцієнт податкової пільги на прибуток для соціально відповідальних підприємств, %, $П$ – прибуток підприємства, тис. грн.

Економія за рахунок перенесення соціальних витрат на валові витрати та пільгового зниження витрат на сплату внесків до соціальних державних фондів (E_2), визначається:

$$E_2 = \Phi ОП \times (Ч_{св фон} \times C_{пн} + C_{зсв} \times (1 - K_{нс})), \quad (5)$$

де $\Phi ОП$ – фонд оплати праці промислового підприємства, тис. грн; $C_{зсв}$ – комплексна ставка загальнообов'язкових внесків до державних фондів, %; $Ч_{св фон}$ – відношення соціальних витрат до фонду оплати праці, %; $K_{нс}$ – коефіцієнт пільги на загальнообов'язкові соціальні внески для соціально відповідальних підприємств, %; $C_{пн}$ – ставка податку на прибуток, %.

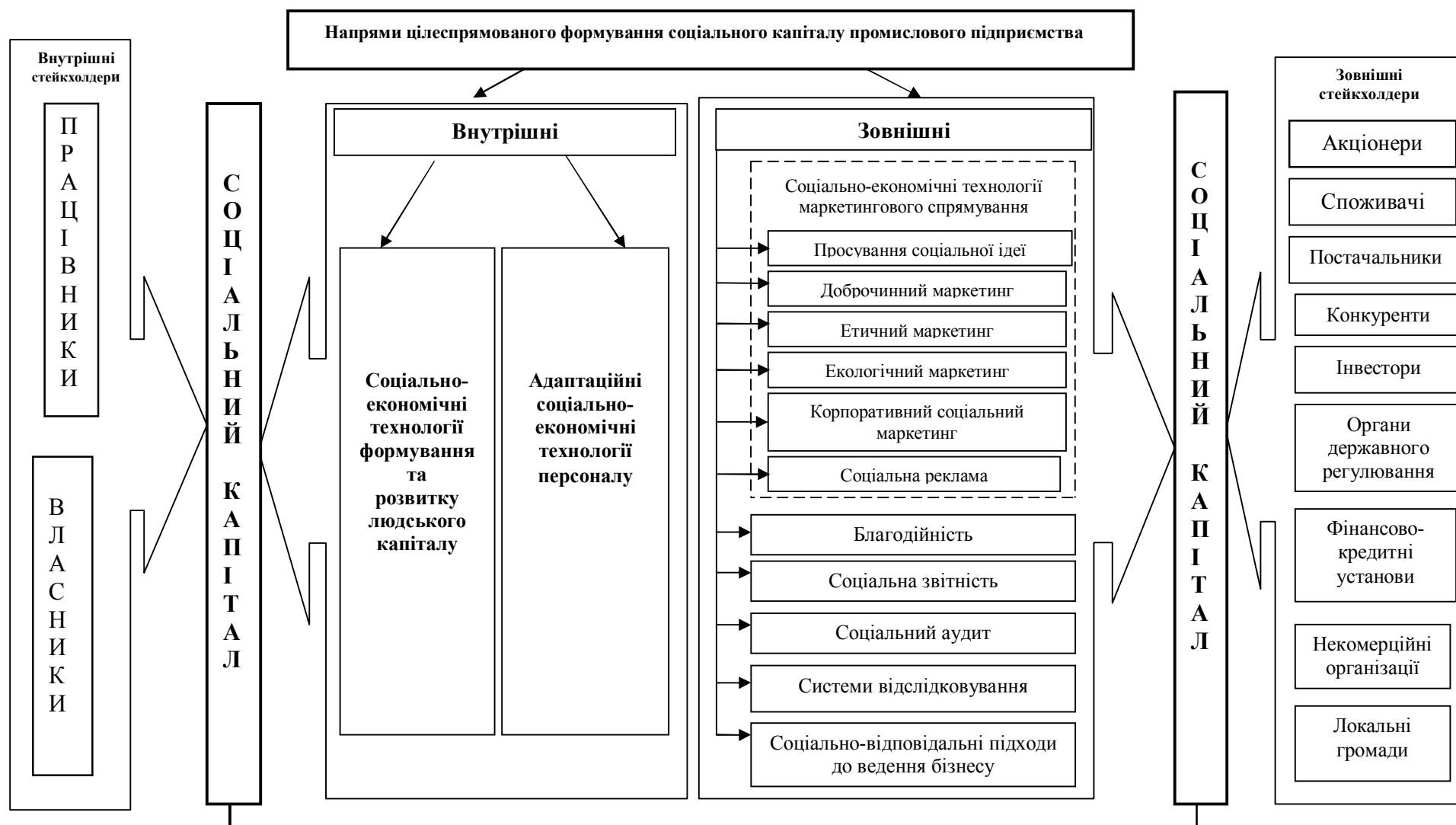
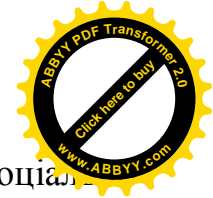

Рис. 4. Схема цілеспрямованого формування соціального капіталу промислового підприємства

У дисертаційній роботі проведено оцінку ефективності механізму соціально відповідального управління за окремими з вищенаведених показників для найбільш соціально активних підприємств машинобудівної та хімічної галузей Сумської області. Так, наприклад, про значну соціальну спрямованість та ефективність соціально відповідального управління підприємств машинобудівної галузі свідчить частка соціальних витрат у загальній їх сукупності - 4,28%, а хімічної - 2,51%. Показник співвідношення соціальних витрат та фонду оплати праці підприємств машинобудівної галузі є найбільшим порівняно з підприємствами інших галузей економіки і становить - 26,49%, а хімічної - 9,56%, що підтверджує бажання цих підприємств більше уваги приділяти розвитку людського капіталу. Подальше впровадження таких методичних підходів до оцінки ефективності соціально відповідального управління є основою можливого визначення нормативних показників для окремих галузей, розміру підприємств.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення наукової задачі, що полягає в удосконаленні основних складових організаційно-економічних основ соціально відповідального управління підприємств, які базуються на поглибленні технологічного підходу до регулювання соціально-економічних процесів, сутності соціальної відповідальності та соціального капіталу, а також визначають взаємозалежність економічних та соціальних параметрів розвитку підприємства у контексті практичної реалізації моделі сталого розвитку.

Результати дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

1. В умовах подальшого становлення ринкової економіки в Україні особливого значення набуває створення ринково орієнтованої соціальної сфери, що потребує перерозподілу соціальних функцій її суб'єктів: держави, соціально відповідальних підприємств та некомерційних організацій. Для цього, з боку держави, повинні бути створені умови для ефективного функціонування некомерційних організацій, як обслуговуючих, так і цільових та програми стимулювання соціальної активності підприємств.

2. Аналіз існуючих теоретико-методологічних основ функціонування соціальної сфери підприємств дозволив визначити принципи побудови механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами, які необхідно формувати на базі соціально-економічних технологій з урахуванням обраної форми соціальної діяльності та рівня соціально відповідального управління.

3. Соціальна орієнтація ринкового господарювання вимагає включення до соціальних факторів функціонування підприємств окрім персоналу та людського капіталу, - соціального капіталу підприємства. Визначено фактори впливу на форми соціальної діяльності підприємства і виокремлено рівні соціально відповідального управління ними. Розроблено класифікацію напрямків цілеспрямованого формування соціального капіталу та уточнено класифікацію соціально-економічних технологій формування та розвитку людського капіталу підприємства, які

поглиблюють зміст соціально відповідального управління та напрямки його удосконалення.

4. На підставі порівняльного аналізу соціальної активності промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівної та хімічної галузі Сумської області) виявлено, що фактичні напрямки їх соціальної активності значно відрізняються від наявних соціальних потреб персоналу досліджуваних підприємств, існує суттєва галузева та регіональна диференціація їх соціальної активності. Рівень загального якісного індексу соціальної активності для підприємств машинобудівної галузі складає 45,5%, для підприємств хімічної галузі - 33,4%.

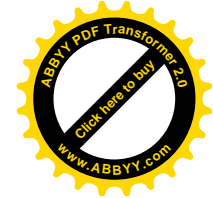
5. За допомогою кореляційно-регресійного та кластерного аналізу визначено вплив різних факторів на розмір соціальних витрат підприємств. З'ясовано, що на відміну від підприємств економічно розвинених країн, на українських підприємствах машинобудівної та хімічної галузей зі збільшенням прибутку зменшується соціальна активність та соціальні витрати підприємств (коефіцієнт кореляції - 0,68). Встановлено, що на розмір соціальних витрат найбільше впливає приналежність до галузі, колективні форми власності та розмір підприємства.

6. Комплексний механізм соціально відповідального управління промисловими підприємствами має включати в себе функціональну підсистему, цільову, адаптаційну, забезпечуючу і підсистему верифікації. Ринкові умови господарювання промислових підприємств вимагають приділення уваги зв'язкам з зовнішнім соціальним середовищем через адаптаційну підсистему механізму соціально відповідального управління. Нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні потребує впровадження соціально-економічних технологій адаптації персоналу в умовах інституційних реформ на підприємствах.

7. Необхідно формувати підсистему верифікації, що базується на соціальній звітності та соціальному аудиті промислового підприємства для забезпечення обґрунтованості, доцільності та ефективності реалізованих соціально-економічних технологій у відповідності до виявлених у процесі аналізу очікувань внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів промислового підприємства.

8. Дослідженням доведено, що для оцінки ефективності функціонування механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами необхідні нові теоретико-методичні підходи, які мають включати в себе не лише оцінку внутрішнього соціального розвитку підприємства, а й оцінку зовнішнього впливу соціальної діяльності підприємства у відповідності до ступеня задоволення різних груп стейкхолдерів.

9. Сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації доцільно використовувати, зокрема, Міністерством промислової політики України, органами регіональної та місцевої виконавчої влади при розробці соціально-економічної політики держави та регіону; інструментів формування ринково-орієнтованої соціальної відповідальності промислових підприємств, стимулювання соціальної активності та удосконалення соціального розвитку промислових підприємств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Степанова О.В. Соціально відповідальне управління промисловими підприємствами: проблеми формування та напрямки реалізації // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». - 2007. - № 6 – 7 (26 – 27). – С. 404 - 414
2. Степанова О. В. Організаційно-економічні принципи стимулювання соціальної діяльності підприємств як інструмент розвитку регіону // Вісник Сумського державного університету. – 2006.- № 1 (85). - С. 12 – 18.
3. Степанова О.В. Формування ринково орієнтованого організаційно-економічного механізму соціального розвитку підприємства // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2006. - № 1 (20). - С. 331– 335.
4. Степанова О.В. Науково-методичні підходи до удосконалення оцінки ефективності соціального розвитку аграрних підприємств // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія « Економіка та менеджмент». - 2006. - № 3 – 4 (20 – 21).– С. 227 – 232.
5. Степанова О.В. Системний підхід до формування соціального капіталу підприємств агропромислового комплексу // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія « Економіка та менеджмент». - 2006. - № 5 – 6 (22 – 23). – С. 255 - 261.
6. Степанова О.В. Соціально-економічні технології як засоби соціального розвитку підприємства // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». - 2005. - № 6 – 7 (18 – 19).– С. 305-309.
7. Степанова О.В. Особливості соціального нормування на підприємстві // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК.– 2004. - Вип. 30. – С.285-288.
8. Мішенін Є.В., Степанова О.В. Управління соціальними витратами на підприємстві: суспільні орієнтири та механізми реалізації // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. – Рівне, 2004. - Вип. 2(26), ч. 2. - С. 543-548. Особистий внесок: розроблено можливі напрямки удосконалення системи управління соціальними витратами на підприємстві.
9. Мішенін Є.В., Степанова О.В. Соціальні передумови інвестиційного розвитку підприємства // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – Вип. 189: В 5 т. Т. 4. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. - С. 1139-1144. Особистий внесок: визначено актуальність та значення управління соціальними витратами на підприємствах в процесі інвестиційної діяльності.

Матеріали наукових конференцій

1. Степанова О.В. Економічні принципи соціальної відповідальності підприємств // Продовольчий комплекс України: проблеми теорії та практики: Матеріали наукових читань (12 травня 2006 р.). - Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ, 2006. - С.174–179.

2. Степанова О.В. Організаційно-економічні принципи соціального капіталу підприємства // Науковий вісник: Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. – Львів: НЛТУУ. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 207 – 212.

3. Степанова О.В. Соціально-орієнтований розвиток аграрного сектора економіки // Матеріали II міжнародної науково – практичної конференції «Актуальні проблеми професійного становлення особистості юриста». – Суми: Сумський юридичний факультет Харківського національного університету внутрішніх справ, 2007. – С. 174-176.

4. Степанова О.В. Економічні принципи інституційної адаптації персоналу аграрних підприємств // Аграрний форум – 2007: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (5-7 квітня 2007 р.). - Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – С. 118-119.

5. Степанова О.В. До питання формування культури підприємства як основи соціальної безпеки підприємства // Аграрний форум – 2006: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (25-29 вересня 2006 р.). - Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – С. 99.

6. Степанова О. В. Аналіз стану соціальної сфери підприємств // Технології XXI століття: Зб. наук. ст. по матеріалам 12^ї міжнародн. наук.–метод. конференції у 3-х томах. Том 1 / Під ред. д.т.н., проф. Захарова Н.В. – Алушта, 2005. – С. 72-76.

7. Степанова О.В. Соціальний проект, як частина соціального розвитку підприємства // Матеріали науково – практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету. – Суми, 2004. – С. 413-414.

8. Степанова О.В. Аналіз методів оцінки ефективності соціальної стратегії підприємства // Технології XXI століття: Зб. наук. ст. по матеріалам 11^ї міжнародн. наук.–метод. конференції у 3-х томах. Том 1 / Під ред. д.т.н., проф. Захарова Н.В. – Алушта, 2004. – С. 17-19.

АНОТАЦІЯ

Степанова О.В. Організаційно-економічні основи соціально відповідального управління промисловими підприємствами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (виробництво машин та устаткування; хімічне виробництво). – Сумський державний університет, Суми, 2008.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретико-методологічних принципів удосконалення організаційно-економічних основ соціально відповідального управління промисловими підприємствами в ринкових умовах господарювання. На основі проведеного комплексного аналізу передумов трансформації соціально відповідального управління промисловими підприємствами розкрито основні причини низького рівня соціальної відповідальності підприємств, виявлено взаємозалежність соціальної активності від організаційно-економічних факторів діяльності підприємств.

На основі систематизації зарубіжного та вітчизняного досвіду соціальної діяльності підприємств розкриті основні форми та рівні соціально відповідального управління промисловими підприємствами, удосконалено структурні складові соціальних факторів підприємства. Обґрунтовано доцільність застосування поняття «соціально-економічна технологія», що визначає зміст трансформації соціальних процесів у відповідності до їх заданих оптимальних параметрів, які підвищуватимуть результативність функціонування економічної системи на різних ієрархічних рівнях управління підприємством.

В роботі удосконалено структурно-логічну схему функціонування механізму соціально відповідального управління промисловими підприємствами. Важливе місце в зазначеному механізмі відводиться адаптаційним технологіям, соціальному аудиту та соціальній звітності. Сформульовані та обґрунтовані особливості впровадження соціально-економічних технологій формування людського та соціального капіталів підприємств. Удосконалено та проведено оцінку ефективності соціально відповідального управління підприємствами на прикладі підприємств машинобудівної та хімічної галузей.

Основні результати дисертаційної роботи впроваджено в економічну практику.

Ключові слова: механізм соціально відповідального управління промисловими підприємствами, соціально-економічна технологія, соціальний капітал, соціальна відповідальність, соціальна звітність, соціальний аудит.

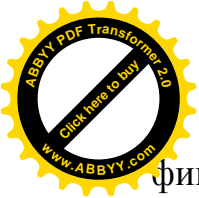
АННОТАЦИЯ

Степанова Е.В. Организационно-экономические основы социально ответственного управления промышленными предприятиями. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (производство машин и оборудования; химическое производство). – Сумский государственный университет, Сумы, 2008.

В диссертации исследованы теоретико-методологические и практические принципы формирования организационно-экономических основ социально ответственного управления промышленными предприятиями в условиях рыночной экономики.

Констатировано, что в условиях рыночной экономики для увеличения эффективности социально-экономического развития страны необходимо создать ряд мероприятий по созданию рыночно ориентированной социальной сферы, особенно важными среди которых являются стимулирование социальной ответственности предприятий и эффективное регулирование некоммерческих организаций в социальной сфере. Комплексный анализ предпосылок трансформации социально ответственного управления предприятиями раскрыл основные причины низкого уровня социальной активности предприятий. На основе корреляционно-регрессионного и кластерного анализов выявлены взаимозависимости размера социальных затрат и количества объектов социальной сферы на предприятиях от:

финансового результата, размера предприятия, общих затрат на предприятии, формы оплаты труда, формы собственности, отрасли экономики.

Научно обосновано расширение понятийного аппарата социальных факторов предприятия, который предполагает, кроме персонала и человеческого капитала, включение в состав социального капитала предприятия, существующего в соответствии с сетью стейкхолдеров. Систематизированы характеристики социального капитала промышленного предприятия основной из которых является возможность получения предприятием рентного дохода и оптимально учитывать влияние социального капитала на экономическую результативность функционирования предприятия.

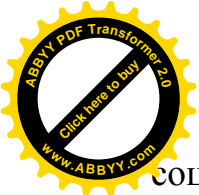
На основе систематизации зарубежного и отечественного опыта социальной деятельности предприятия раскрыты основные его формы, а также уровни социальной ответственного управления предприятием. Обосновано целесообразность использования понятия «социально-экономическая технология», которая определяет содержание трансформации социальных процессов в соответствии с заданными оптимальными параметрами, которые влияют на эффективность функционирования экономической системы на различных уровнях хозяйствования.

В работе усовершенствовано структурно-логическую схему функционирования механизма социально ответственного управления промышленных предприятий. В рыночных условиях хозяйствования появляется необходимость учета адаптационной подсистемы, для обеспечения гибкости механизма социально ответственного управления, основными составляющими которой являются: социальный мониторинг, социальная диагностика, социальная безопасность, культура предприятия, социальное нормирование. В диссертационном исследовании обоснована необходимость верификации социально ответственного управления промышленными предприятиями, путем внедрения социальной отчетности и социального аудита, как способа донесения сущности социальной деятельности до всех стейкхолдеров предприятия. Социальный аудит предполагает проведение кадрового аудита, экологического аудита, этической экспертизы.

Сформулированы и раскрыты основные особенности внедрения социально-экономических технологий формирования человеческого и социального капиталов предприятия. Разработаны теоретико-методические подходы к целевому и направленному формированию социального капитала, которые предполагают существование системы внешних и внутренних социально-экономических технологий в соответствии с сетью стейкхолдеров промышленного предприятия. Усовершенствовано методические подходы к оценке эффективности социально ответственного управления промышленными предприятиями в рыночных условиях хозяйствования.

Основные результаты диссертационной работы внедрены в экономическую практику.

Ключевые слова: механизм социально ответственного управления промышленными предприятиями, социально-экономическая технология,

СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ, СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ, СОЦИАЛЬНАЯ ОТЧЕТНОСТЬ,
СОЦИАЛЬНЫЙ АУДИТ.

ANNOTATION

O.V. Stepanova. Organizational and Economic Fundamentals of Socially Responsible Management of Industrial Enterprises. – Manuscript.

The thesis is presented for the scientific degree of Candidate of Economic Science in the speciality 08.00.04 – economics and management of enterprises (production of machines and equipment; chemical production). – Sumy State University, Sumy, 2008.

The thesis is dedicated to theoretical and methodological principles of improving the organizational and economic fundamentals of socially responsible management of industrial enterprises in the market environment. Based on the complex analysis of the preconditions for transformations of socially responsible management in industrial enterprises, the main reasons for low level of social responsibility of enterprises have been shown. Interrelations between social activities and organizational and economic factors of companies' operations were analyzed.

Based on the systematization of global and domestic experience of social activities of enterprises, the main forms and levels of socially responsible management are shown; the structural elements of social factors in enterprises have been improved. Author justifies the need for term “social and economic technology” as a mechanism, divided into main procedures and operations, transformation of social processes according to optimal parameters, which influence the efficiency of functioning of the economic system at various levels.

The structural chart of the mechanism of enterprises' socially responsible management was improved. An important role in this mechanism is given to adjustment technologies, social audit and social accountability. The peculiarities of implementing the social and economic technologies of creation of human and social capitals are formulated and justified. The assessment of efficiency of socially responsible development of enterprises (for example, machinery producers and chemical companies) in the market environment was improved.

The main results of thesis have been implemented in economic practices.

Key words: mechanism of socially responsible management in industrial enterprises, social and economic technology, social capital, social responsibility, social accountability, social audit.